

ELEMENTE BIZANTINE ÎN INVENTARUL NECROPOLELOR DIN SEC. AL XII-LEA DE LA ZĂBALA ȘI PETENI, JUD. COVASNA

de SZEKELY ZOLTAN

În urma săpăturilor arheologice întreprinse în ultimii ani în localitățile Zăbala și Peteni (jud. Covasna) s-au descoperit 2 cimitire din feudalismul timpuriu, aparținând sec. al XII-lea, fiind încadrate pe baza monedelor descoperite în morminte care au fost emise de regi maghiari: Geza II (1141—1162), Ștefan III (1162—1172) și Bela III (1172—1196), (fig. 1/10—12). Morții au fost înhumați fără coșciug, cu orientare vest-est, așezați pe spate cu brațele puse în poziție diferite. Inventarul înhumaților din aceste cimitire, care constă din inele de timplă, cercei, inele de deget și monede, ne-au furnizat date pe baza cărora s-au putut identifica elementele componente ale culturii materiale a populației care a locuit în feudalismul timpuriu în această parte a țării noastre. Printre aceste elemente unele dovedesc o neîndoieală proveniență romano-bizantină. În cele ce urmează vom prezenta elementele care aparțin acestei categorii.

Obiectele de podoabă, ca inele de timplă cu capătul în formă S, precum și cele cu capetele tăiate (acestea din urmă au fost purtate și pe deget), descoperite în morminte pe lângă capetele morților, sînt considerate ca rezultatul unei dezvoltări îndelungate în spațiul carpato-dunărean, podoabe ce au fost purtate de populația locală, care a trăit în primele secole ale feudalismului timpuriu pe aria Europei centrale¹.

În afară de acestea, pe lângă capul morților au fost găsite la unele schelete cercei, iar pe degete inele făcute din bronz sau din argint. În raport cu celelalte obiecte, cerceii au fost găsiți în număr redus. La Zăbala din mormîntul nr. 31, ce aparține unei femei, a fost găsit la urechea dreaptă un cercel în formă de verigă, cu 5 globulețe sudate la un capăt (fig. 1/1). Într-un alt mormînt, nr. 112, la urechea dreaptă a scheletului a fost găsit un cercel tot în formă de verigă din bronz, la care un capăt este decorat cu verigi mici făcute din sîrmă subțire (fig. 1/4). Acești doi cercei au avut ca prototip cerceii timpurii din sec. IX—X². Prototipurile acestor cercei trebuie căutați în epoca avară tîrzie și în sec. IX—X-lea³. Aceste obiecte au avut o mare arie de răspîndire și de solicitare.

Inelele de degete descoperite, făcute din bronz și din argint, reprezintă diferite tipuri ca: 1. inele de mină cu montură de chaton, cu capetele așezate unul peste altul; 2. inele cu chaton cu capetele închise; 3. inele din bandă cu casetă rotundă și pătrată pentru fixarea pietrei și 4. inele torsionate (fig. 1/8).

Dintre acestea inelele cu casetă reprezintă tipul cel mai evoluat al inelelor. În cimitirul de la Zăbala ele au fost găsite în următoarele morminte:

M. nr. 37, inel de bronz; pe ambele părți ale bandei se află o dungă în relief, pe chatonul în formă de cerc s-a sudat o casetă de prins piatra, care lipsește.

¹ Istoria României, I, 1960, p. 770; D. V. Rosetti, *Moneda și podoaba în ritualul funerar din Țara Românească în veacurile XIII—XVI*, în Studii și comunicări, Muzeul Pitești, 1971, p. 187—193.

² M. Széll, în „Folia Arhaeologica“, III—IV. 1941, V, t. V, 11—15; J. Hampel, *Újabb tanulmányok a honfoglalalkor emlékeiről*, 1907, t. 184, pl. 71, 74, 1, 2.

³ A. Kralovanski, *Adatok az un. S végű hajkarika kialakulásának és időrendjének kérdéséhez*, în Arch. Ért., 84, 1957, nr. 2, p. 180, 72.

Pe ambele părți ale chatonului au fost sudate trei granulații în formă de globule (fig. 1/2).

M. nr. 59 a, inel de argint, la mijlocul bandei o dungă în relief, pe capul lărgit al inelului s-a sudat un suport dreptunghiular, în care este o piatră de culoare galbenă, înconjurată de o sîrmă subțire (fig. 1/6).

M. nr. 136, inel de argint, pe capul mic în formă dreptunghiulară a fost sudat suportul, care cuprindea o piatră, care îi lipsește. Laturile suportului sînt decorate cu linii incizate (fig. 1/3).

M. nr. 163, inel din argint, pe capul în formă de cerc a fost sudat un suport, care cuprinde un cuarț de culoare albastră. Chatonul este prins într-o sîrmă subțire, răsucită. Pe ambele laturi ale suportului au fost sudate cîte trei globulețe (fig. 1/5).

Cimitirul de la Peteni este încă în curs de cercetare; deocamdată au fost găsite: 1. inele de argint cu chaton și 2. un inel cu sigiliu (mormintul nr. 143 și 145).

Inelul din M. nr. 143 este făcut din placă de bronz gros de 0,1 cm, cu chaton în formă ovală decorat cu linii incizate vertical și orizontal.

Inelul cu suport din mormintul nr. 145 este făcut din bandă de bronz subțire; pe locul chatonului a fost sudată o placă rotundă, peste care a fost aplicat suportul pentru piatră, care îi lipsește.

Scheletul din mormintul nr. 193 a fost așezat pe spate cu miinile pe lingă corp, capul aplecat spre dreapta. Pe degetul inelar a fost un inel de argint, iar pe lingă ambele timples cîte un inel de timplă cu capăt în S de dimensiune mare. Scheletul aparținea unui bărbat matur. Inelul este făcut din bară groasă de 0,3 cm, îngroșată spre sigiliul rotund pe care, într-un cadru în formă de scut, este gravată o cruce dublă, la care barele orizontale se termină cu un punct (fig. 1/7).

Inelele făcute din bandă de chaton sînt cunoscute din cimitirele de la sfîrșitul sec. al X-lea și din sec. al XI-lea⁴. Din cimitirul de la Moldovenești, M. Roșka publică un inel de acest gen⁵. La Zăbala și la Peteni avem inele cu sigiliu și cu elementul decorativ în formă de cruce (fig. 1/8). Punctele și liniile incizate folosite ca elemente de decor arată păstrarea elementelor decorative ale inelelelor făcute din bandă de chaton cu capetele deschise.

În ceea ce privește inelele formate dintr-o bandă simplă și inelul cu suport, analogia lor o găsim în inventarul mormintelor din cimitirele din sec. al XI-lea aparținînd culturii Bielo Brdo⁶, pe care și Hampel le consideră ca obiecte de podoabe de tradiție bizantine.

Elementul de decor — crucea dublă în cadrul de scut — e un decor pînă acum necunoscut în cultura materială a populației din această perioadă. Prima dată apare pe o monedă de argint, denar, a regelui Bela III (1172—1196) din anul 1190⁷. Crucea dublă înainte de sec. al XII-lea nu a fost folosită, nici ca emblemă a regatului maghiar. Crucea apostolică obținută de Ștefan I de la papa Silvestru a fost crucea cu un singur braț și cu bara lungă. S-a constatat că în sec. al X—XI-lea, în Apus, în lumea romano-catolică nu se folosea crucea dublă, numai în est, în Imperiul bizantin, unde era simbolul puterii imperiale. Acest simbol a fost adus de Bela III în regatul maghiar, deoarece el a trăit timp îndelungat la curtea imperială bizantină, unde a cunoscut însemnătatea acestui simbol și l-a folosit și el, bătîndu-l pe monedele sale. Tot despre Bela III este cunoscut faptul că cele două soții ale sale erau de origine franceză, cu care au venit în țară mulți cavaleri francezi. În acel timp în vest, odată cu cavalerismul s-a răspîndit și purtarea emblemei. Regele Bela III a preluat acest obicei, purtînd emblema și folosind crucea dublă ca simbol al puterii regale. Acest simbol apare pe sigiliul unui inel dintr-un mormînt al unui cimitir, probabil cunoscut după moneda mai sus-amintită a regelui Bela III, din sec. al XII-lea, pe care le vom găsi mai tîrziu și pe monedele lui Andrei II (1205—1235)⁸.

⁴ B. Szöke, *A honfoglaló és kora Árpádkori Magyarország Régészeti emlékei Rég. Tan.*, I, Budapest, 1962, p. 98; M. Széll, op. cit., pl. V, B, 12—14.

⁵ M. Roșka, în „Dolgozatok”, V, 1914, p. 8, fig. 3/4—4 a.

⁶ J. Hampel, op. cit., pl. 43.

⁷ E. Unger, *Magyar Éremhatározó*, 1960, pl. VII, nr. 101 (279).

⁸ *Ibidem*, pl. VIII, 128, IX, 134.



Analizînd elementele de decor ale unor obiecte de podoabe cunoscute din mormintele acestor două cimitire, putem constata o mare influență a tradiției bizantine pînă în această perioadă în partea răsăriteană a Transilvaniei. Folosirea granulației la cercei arată o neîndoieală tradiție bizantină cunoscută deja din Valea Tîrnavei Mari, dintr-o așezare din sec. al VIII-lea de la Cristuru Secuiesc (jud. Harghita), unde a fost descoperită o valvă de tipar pentru turnarea obiectelor de podoabă⁹. Simbolul crucea dublă este un argument în plus că la sfîrșitul sec. al XH-lea influența culturii bizantine încă era puternică. Faptul este dovedit și de inelele cu suport, care arată tot o tradiție bizantină. Existența acestor elemente de cultură în sud-estul Transilvaniei dovedesc nu numai pătrunderea culturii, dar și integrarea acestor regiuni în sfera de influență și de penetrare a culturii materiale a Imperiului bizantin și după sec. al XII-lea.

BIZANTIAN ELEMENTS FROM THE XII CENTURY IN NECROPOLS FROM ZĂBALA AND PETENI, COUNTY COVASNA

S u m m a r y

At Zăbala and Peteni had been discovered two of their stoek (coins, objects, jewels).

The cemetry from Zăbala is entirely unveiled, but that of Peteni is under investigation. Some of the jewels such as ear-rings with granulation, rings with chaton und a ring an which seal was engraved a cross with double bars, show certain Bizantian influence. Bizantion elements of the material culture of the population from the South-East of Transilvania was already proved from the VII—VIII century our era, but these two cemtries show the presence of Bizantian influence to the XII. Century.

⁹ Z. Székely, în „Dacia“, N.S., XV, 1971, p. 353—358.